

Выготский. -Москва: Смысл; Эксма, 2005. - 508 с.

4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – Москва: Политиздат, 1975. – 304 с.

5. Лисина, М. И. Общение, личность и психика ребенка / М. И. Лисина; под ред. А. Г. Рузской. – Москва : Московский психолого-социальный институт; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. – 384 с.

6. Неверович Я. З. Мотивы трудовой деятельности дошкольника / Я. З. Неверович // Журн. Известия АПН РСФСР – 1955. – №64. – С.128-149.

7. Непомнящая Н. И. Становление личности ребенка 6 – 7 лет / Н. И. Непомнящая. – Москва : Педагогика, 1992. – 160 с.

The article deals with the features of the motivational, cognitive, emotional, behavioral, emotional spheres of children of the senior preschool age, characteristics of perception and comprehension of the world of adult children of the senior preschool age are described.

Key words: labor activity, perception, preschooler, social motives, personal motives.

УДК 159.923.3:376-053.6

Брецько І. І.

доцент, кандидат психологічних наук

Гольцапфел Ю. О.

**студентка магістратури спеціальності «Психологія»,
Мукачівський державний університет**

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ВАЖКОВИХОВУВАНИХ ПІДЛІТКІВ

В статті розглянуто особливості розвитку особистості важковиховуваних підлітків, теоретично проаналізовано особливості виховання та формування відповідальності у «важких підлітків». Також було класифіковано групи важковиховуваних підлітків відповідно до причин виникнення відхилень у поведінці.

Ключові слова: підліток, виховання, «важкі підлітки», криза підліткового віку, відповідальність.

На сучасному етапі розвитку суспільство висуває нові вимоги до особистості, до таких її властивостей, як активність, самостійність, відповідальність.

Відповідальність - одне з базових морально-вольових якостей особистості, яке, на думку багатьох вчених, є вищим особистісним утворенням, складним феноменом, що характеризує особистісну і соціальну зрілість людини. Будучи формою саморегуляції особистості, відповідальність визначає ефективність її життєдіяльності, дозволяє відчувати власну значимість, самостверджуватися, самореалізовуватися в будь-яких умовах. У зв'язку з цим дослідження особливостей відповідальності, визначення її соціальних і особистісних детермінант має особливу теоретичну і практичну значимість.

Для формування особистої відповідальності і вольової сфери особистості в цілому, що виявляються в суспільно значущій діяльності і визначають процес їх соціалізації, особливе значення має підлітковий вік, протягом якого виникають ідеальні зразки поведінки, створюється моральна основа, що дозволяє людині самій керувати своєю поведінкою і розвитком.

Підлітковий вік - час швидких змін, фізіологічних, психологічних, соціальних. Підлітковий вік має сенс розділити на три стадії - ранню, середню й пізню. Зміни в кожній із цих періодів відбуваються з різною інтенсивністю й у різний час для кожного підлітка [3].

У сучасному суспільстві, на жаль, знижується виховний вплив соціальних інститутів, погіршується добробут більшості сімей, спостерігається зростання насильства, насадженої ЗМІ і т.д., що призводить до різного роду відхилень (невідповідності офіційно встановленим або фактично сформованим у даному суспільстві нормам права, культури або моралі) в поведінці підлітків, поширення в їхньому середовищі алкоголізму, наркоманії, злочинності і, врешті-решт, біологічної та соціальної деградації їх особистості.

У зв'язку з цим поширеним феноменом, супроводжуваним процесом соціалізації особистості в підлітковому віці, є девіантна (відхиляється) поведінка як прояв соціальної дезадаптації, нездатність індивіда протистояти негативним впливам оточення, невідповідність його дій віковому рівню розвитку, результат дисгармонічної реалізації життєвого сценарію. Цим пояснюється підвищений інтерес кримінології, психопатології, соціології, соціальної роботи, педагогіки та психології до проблеми девіантної поведінки неповнолітніх підлітків, деструктивного як для особистості, так і для суспільства в цілому, як однієї з найгостріших

проблем сучасного суспільства [4].

Теоретичну і методологічну основу статті склали принципи єдності особистості і діяльності (К.А. Абульханова, А. Н. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, А.В. Петровський, Н.І. Рейнвальд і ін.); системного і цілісного підходу до вивчення особистості та індивідуальності (Б. Г. Ананьєв, Л. І. Анциферова, Е.А. Голубєва, В.Д. Небиліцин, С.Л. Рубінштейн, Д. І. Фельдштейн та ін.); концепція багатомірно-функціональної організації властивостей особистості і індивідуальності А.І. Крупнова, концепції періодизації психічного розвитку (Л.С. Виготський, Д. Б. Ельконін, А.В. Петровський); різні підходи до вивчення відповідальності (Л.І. Божович, З.П. Борисова, Б.А. Горбачова, К.А. Климова, Г.А. Маджар, М.А. Осташева, В.М. Піскун, Л. С. Славіна), основні положення психології девіантної поведінки (А. Адлер, ВС Афанасьєв, Д. Блек, Л. Берковіц, А. Бандура, АА Габіані, Я.І. Гишинский, І.П. Дубінін, Г.І. Забрянській , А.Г. Здравомислов, Е.В. Змановская, І.І. Карпець, В.Н. Кудрявцев, Т.Н. Курбатова, А.Ф. Лазурський, А.Є. Личко, І.В. Маточкин, В .Ф. Пирожков, І.Л. Первова, АА Реан, Г.Ф. Хохлаков, Т.В. Шипунова і ін.).

Проблема дослідження полягає в тому, що при достатній кількості робіт, присвячених вивченню відповідальності, питання про особливості сформованості даної властивості особистості у важковиховуваних підлітків залишається недостатньо вивченим. Однак саме відповідальність як узагальнююча характеристика вольової поведінки, що синтезує в собі прояви різних вольових, морально-вольових і моральних якостей особистості, будучи показником соціальної зрілості, дозволяє підлітку легко справлятися з пропонованими до нього вимогами навколишньої дійсності, погоджувати ці вимоги і власні бажання, збільшуючи роль внутрішніх регуляторів активності і зменшуючи роль зовнішніх, що дуже важливо в нинішніх умовах, що створюють сприятливий ґрунт для виникнення відхилень як стійких поведінкових реакцій [1].

У вітчизняній психології вікова криза розглядається як цілісна зміна особистості дитини, яка регулярно виникає на межі стабільних періодів. Вона зумовлена виникненням основних психологічних новоутворень попереднього стабільного періоду, які приводять до руйнування однієї соціальної ситуації розвитку і виникнення іншої (Л.С. Виготський). Поведінкові критерії кризи - важковиховуваність, конфліктність, впертість, негативізм тощо - є необхідними, в них виявляється єдність негативної і позитивної сторін вікової кризи.

Підліткова криза - це різка зміна всієї системи переживань

підлітка, її структури і змісту. Закономірним явищем є протиставлення підлітка дорослим і активне завоювання нової позиції. Підліток нібито провокує заборони, щоб перевірити власні сили в подоланні цих заборон, розширити межі, які визначають його самостійність. Саме це зіткнення дає підлітку інформацію про себе, свої можливості, задовольняє потребу в самоствердженні [3].

Специфіка відповідальності важковиховуваних підлітків полягає в домінуванні предметної продуктивності і екстернальної регуляції, що ускладнюють розвиток і реалізацію ними відповідальної поведінки. Вони проявляють відповідальність, прагнучи отримати визнання всередині референтної групи, беручи участь у груповій діяльності, однак, як правило, беруть на себе відповідальність за свої дії або погоджуються виконувати відповідальні доручення тільки при сприятливих для них обставин, часто покладаються на випадок або везіння, в невдачах звинувачують інших людей. Важковиховувані підлітки не прагнуть до відповідальної поведінки, особливо при виконанні серйозних доручень або завдань, коли впевнені у відсутності контролю, не схильні доводити почату справу до кінця, не обов'язкові, відволікаються на сторонні справи, відступають перед труднощами, що може бути пов'язано з неконтрольністю з боку дорослих з раннього віку, відсутністю досвіду цілепокладання і усвідомлення необхідності відповідального виконання запланованої справи.

Розглядаючи виховання, як процес, здійснюваний при взаємодії вихователя і вихованця, гуманістично орієнтована педагогіка і психологія завжди спрямовувала свою увагу на вивчення закономірностей формування особистості в умовах спеціально організованої виховної системи, що забезпечує не пристосування дітей до готівковим формам буття, що не підгонку під певний стандарт, а цілеспрямоване соціальне дозрівання кожної дитини, як неповторної людської індивідуальності [2].

У підлітковому і юнацькому віці часто зустрічаються різні відхилення в поведінці. Розрізняють девіантну поведінку (система вчинків, що відхиляються від загальноприйнятої норми психічного здоров'я, права, моралі і т.п.) і делінквентну поведінку (протиправну, кримінальну або злочинну поведінку).

Причини девіантної і делінквентної поведінки виділяють:

- 1) внутрішні труднощі перехідного періоду дорослішання, коли відбувається перебудова «Я-концепції»;
- 2) пограничність і невизначеність соціального становища особистості, яка дорослішає (в нашому випадку підлітка).
- 3) протиріччя механізмів соціального контролю: дитячі форми контролю, засновані на дотриманні зовнішніх норм і

слухняності, не діють, а дорослі способи свідомої дисципліни і контролю, ще не склалися і не зміцніли [1].

Як відзначають психологи, у «важких» підлітків формується своєрідне ставлення до товаришів і педагогів, своєрідно проявляється і «опір» вихованню. Тому важлива типологізація «важких» підлітків, яка створює можливість намітити типологію прийомів виховної роботи. У психології є ряд досить розроблених орієнтовних класифікацій «важких» дітей. Одна з них, проведена відповідно до типу поведінки, типом входження дітей в систему суспільно-корисної діяльності, при обліку всього комплексу даних про моральну сферу їх особистості.

Першу групу характеризує стійкий комплекс суспільно-негативних аномальних, аморальних, примітивних потреб, система відверто антигромадських поглядів, деформація відносин, оцінок. У дітей цієї групи формуються нечіткі уявлення про дружбу, сміливість, почуття сорому. Вони цинічні, грубі, агресивні. Егоїзм, байдужість до переживань інших, усвідомленість здійснюваних правопорушень, відсутність працьовитості зайнятості і прагнення до споживчого проведення часу - ось типові особливості цієї групи «важких підлітків».

Другу групу складають школярі zdeформованими потребами і прагненнями. Підлітки намагаються наслідувати тих неповнолітніх правопорушників, у яких проявляється стійкий комплекс аморальних потреб і відведенні анти суспільної спрямованості відносин, поглядів. Відрізняючись загостреним індивідуалізмом, нелагідність, представники цієї групи прагнуть до привілейованого становища, ображають слабких.

Третю групу «важковиховуваних підлітків» характеризує конфлікт між zdeформованими і позитивними потребами, відносинами, інтересами, поглядами. Діти цієї групи усвідомлюють негідність здійснюваних ними правопорушень. Сформовані моральні погляди не стали переконаннями, егоїстичні прагнення до отримання задовольень або невміння протистояти ситуації сприяють антигромадським вчинкам, призводять до накопичення аморального досвіду.

Четверту групу характеризують учні зі слабо zdeформованими потребами. У них проявляється невпевненість в своїх силах, запопадливість перед вольовими товаришами.

У п'яту групу входять школярі, що стали на шлях правопорушень випадково. Вони піддаються впливу групи або лідера тих важковиховуваних підлітків.

Типологія «важких» дітей орієнтує вихователя на корекцію системи виховних впливів в цілому, відкриває шляхи застосування

індивідуального підходу до кожної дитини, який знаходиться в конфліктній ситуації її, орієнтує на організацію системи суспільно-корисної діяльності.

Підвищення відповідальності за свої дії, розвиток внутрішнього контролю - один із засобів розвитку потреби в самовихованні [3].

З цією метою необхідно навчити важковихованого підлітка аналізувати своє ставлення до самого себе, розуміти, як образ «Я» складається з оцінок оточуючих, самооцінок, рефлексивних очікувань т.д.

Таким чином, передумовою делінквентної та адиктивної поведінки виступає важковихованість підлітка — активне неприйняття дитиною педагогічного впливу, спрямованого на її соціалізацію. Однією з причин опірності педагогічним впливам окремих підлітків виступає загострений випереджаючий розвиток потреб у престижі, свободі та самостійності. Якщо формування цих прагнень здійснюється на фоні недостатнього розвитку соціальних інтересів та інтелектуальних можливостей, то така дисгармонійність може лягти в основу конфлікту підлітка з дорослими і спонукати його до правопорушень. Низький рівень соціальної заангажованості створює сприятливий ґрунт для загострення і поглиблення егоїстичних потреб індивіда. Суб'єктивна цінність цих потреб виявляється настільки сильною, що, з одного боку штовхає підлітка на необдумані імпульсивні вчинки, а з іншого викликає обурення і агресію у випадку їхньої фрустрації. У важковихованих підлітків формується деформоване відчуття справедливості (справедливим є все те, що відповідає його інтересам, а несправедливим — те, що їм суперечить) та власної гідності (дотримання соціальних вимог, доброзичливе ставлення до інших, відмова від власних примх або докладання зусиль задля досягнення соціальних цілей і т.п. є негідним).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белоусова З. И. Социально-психологические проблемы девиантного поведения детей и подростков : учебн. пособие / З. И. Белоусова, В. В. Овсянникова. – Запорожье : ЗГУ, 1998. – 87 с.
2. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки : курс лекцій / О. І. Бондарчук. – К. : МАУП, 2006. – 88 с.
3. Бочелюк В. В. Теоретичний аналіз важковихованості дитини як передумови віктимної поведінки / В. В. Бочелюк // Вісник ХНПУ імені Г.С.Сковороди. Психологія. – 2013. – Вип. 46(2). – С. 28-35.
4. Важковихованість: сутність, причини, реабілітація:

навч. посібник для соц. п-гів та практ. п-гів освітніх закладів / за ред. О. М. Полякової. – Суми : Університетська книга, 2009. – 346 с.

5. Воспитание трудного ребенка. Дети с девиантным поведением : учеб.- метод. пособие / М. И. Рожков [и др.] ; ред. М. И. Рожков. – М. : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС : ИМПЭ им. А.С.Грибоедова, 2001. – 239 с.

The peculiarities of the personality development of intractable teenagers have been considered in the article. Special aspects of education and intractable teenagers' responsibility formation theoretically have been analyzed. Also, groups of intractable teenagers according to the causes of behavioral abnormalities have been classified.

Key words: teenager, upbringing, intractable teenagers, crisis of adolescence, responsibility.

УДК 159.922.1:373]-053.6

Брецько І. І.

доцент, кандидат психологічних наук

Маринець О. І.

**студентка магістратури спеціальності «Психологія»,
Мукачівський державний університет**

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ В ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

В статті проаналізовано поняття гендерної соціалізації підлітка, розглядаються основні закономірності формування гендерної ідентичності в онтогенезі. Теоретично розглянуто взаємозв'язок гендерного типу особистості старших підлітків і ряду компонентів спілкування з однолітками в шкільному середовищі. Описано комплексні портрети маскулінного, фемінного і андрогінності типів особистості в контексті спілкування.

Ключові слова: гендерна соціалізація, гендерний тип особистості, підліток, спілкування, ідентичність особистості, маскуліність, фемінність, андрогінність.

Процес розвитку суспільства, в ході якого відбуваються трансформації його соціальної структури, політичної та соціально-економічної сфери життя, веде за собою зміни культурних зразків. Однак нові цінності, норми і стереотипи засвоюються набагато повільніше, ніж цього вимагає практика повсякденних взаємин.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>